

مقدمه

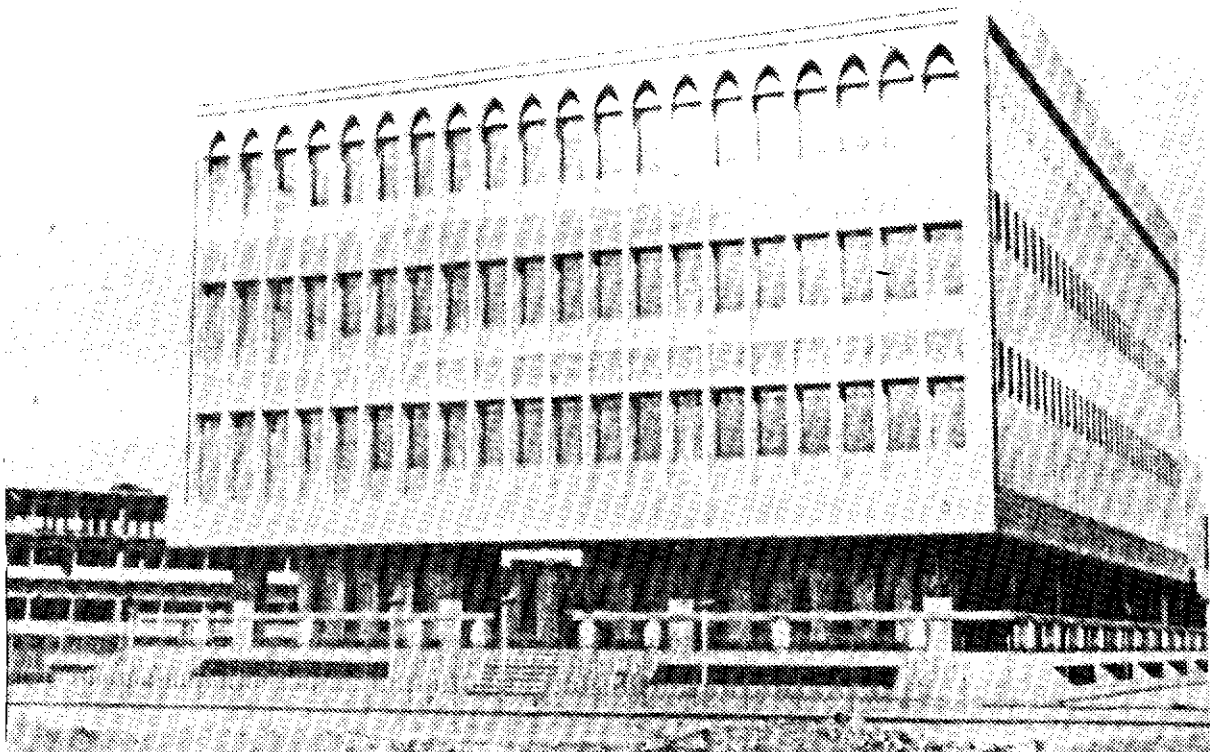
آموزش عالی در عربستان بین سالهای ۱۹۷۵ و ۱۹۸۳ اوج گرفت. در طی این دوره چهار دانشگاه جدید تأسیس شد و تعداد کل دانشگاههای پادشاهی به هفت رسید. بنابراین، علاوه بر دانشگاههایی که از قبل وجود داشت، یعنی دانشگاه ملک سعود (KUS ۱۹۵۷)؛ دانشگاه اسلامی مدینه (IU ۱۹۶۱)؛ دانشگاه ملک عبدالعزیز (KAU ۱۹۶۴)؛ چهار دانشگاه جدیداً تأسیس عبارت بودند از دانشگاه امام محمد بن سعود (IMSU ۱۹۷۴)؛ دانشگاه نفت و معادن ملک فهد (KFUPM ۱۹۷۵)؛ و دانشگاه ملک فیصل (KFU ۱۹۷۵)؛ و دانشگاه ام القری (UQU ۱۹۸۱). علی رغم اینکه هر هفت دانشگاه مدرک کارشناسی، کارشناسی ارشد، و دکتری در رشتههای مختلف می‌دهند، در دوره‌های تخصصی با هم اختلاف دارند. مثلاً دانشگاه نفت و معادن ملک فهد در ذهران رشته‌های علوم و مهندسی دارد، در حالیکه دانشگاه ملک فیصل در دمام مخصوص علوم پزشکی، کشاورزی و معماری است. در

ارزشیابی مجموعه‌های کتابخانه‌های دانشگاهی سعودی براساس استانداردهای ACRL^۱

محمد صالح آشور*

ترجمه محسن نوکاریزی

- دلیل عمده دیگر این مجموعه‌های ضعیف کتابخانه‌های دانشگاهی، عدم کفایت بودجه‌هایی است که برای این کتابخانه‌ها اختصاص یافته است.

مقابل دانشگاه ملک سعود در ریاض و دانشگاه ملک عبدالعزیز در جده برنامه بسیار جامعتری در زمینه علوم انسانی، اجتماعی، علوم، مهندسی و علوم پزشکی ارائه می‌دهند. دانشگاه امام محمدین سعود در ریاض، دانشگاه ام القری در مکه و دانشگاه اسلامی در مدینه برنامه‌هایشان حول مطالعات اسلامی و عربی دور می‌زند.

کتابخانه‌های دانشگاهی در عربستان سعودی از جهات زیادی زمینه مشترکی دارند. آنها که همه زیر نظر وزارت آموزش عالی اداره می‌شوند، برای انجام کارها کاملاً به بودجه وزارت آموزش عالی وابسته‌اند. از این گذشته همه آنها تابع قوانین و مقررات مدنی سعودی هستند که استخدام و حقوق و مزایای اعضای کتابخانه را تعیین می‌کند. بازارهای استخدام کارکنان کتابخانه غالباً یکسان است. کارکنان کتابخانه تا حد زیادی از پاکستان، مصر، سوئدان هند به کار گرفته می‌شوند. کارهای فهرست‌نویسی تمام کتابخانه‌های دانشگاهی براساس کتاب AACR^۲ انجام می‌گیرد و مواد کتابخانه تا حدود زیادی از شمال آمریکا و اروپا وارد می‌شود. علاوه بر این، در کتابخانه‌های دانشگاهی مسؤول امور کتابخانه را اعضای هیأت علمی دانشگاه انتخاب می‌کنند.

همانطور که شباهتهایی بین کتابخانه‌های دانشگاهی هست، تفاوت‌های عمده‌ای هم بین آنها وجود دارد. مثلاً دو دانشگاه ملک فیصل و نفت و معادن ملک فهد از نظام رده‌بندی کنگره استفاده می‌کنند، در حالیکه دانشگاه‌های دیگر از نظام رده‌بندی ده‌دهی دیویی بهره‌مندند. سه کتابخانه دانشگاهی، دانشگاه نفت و معادن ملک فهد، ملک سعود و ملک عبدالعزیز، نظام ماشینی کتابخانه‌ای DOBIS/LIBIS^۳ را اجرا کرده‌اند. در زمینه مجموعه‌سازی، سه کتابخانه دانشگاه امام محمدین سعود، اسلامی، ام القری فعالیت‌های تهیه موادشان را تا حد زیادی به زبان عربی محدود می‌کنند. چهار کتابخانه دیگر که برنامه درسی‌شان دامنه وسیعتری دارد مواد را هم به زبان عربی و هم به زبان انگلیسی تهیه می‌کنند.

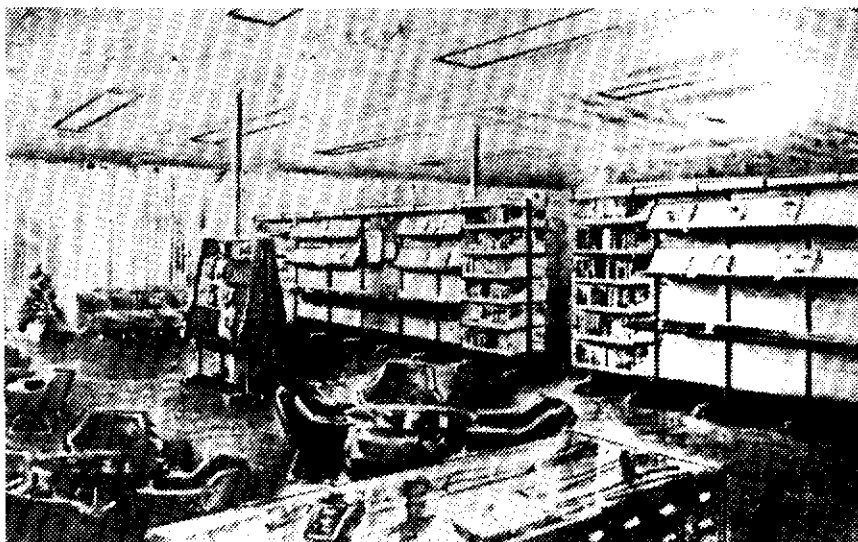
برخی کتابخانه‌های دانشگاهی برای تقویت تحقیقات دانشگاهی، مواد را از منابع خارجی تهیه نمی‌کنند.

شرکت اعضای دانشکده در مجموعه‌سازی و فقدان امانت بین کتابخانه‌ای و جستجوی پیوسته در برخی کتابخانه‌ها نیز در مجموعه ضعیف ذخیل هستند.

در طی سالهای ۱۹۷۵-۱۹۸۳، دولت عربستان سعودی برنامه توسعه ملی را شروع کرد. در طول این دوره بودجه‌های کلانی به دانشگاه‌ها اختصاص داده شد تا بتوانند برنامه‌های آموزشی و تحقیقاتی خود را توسعه دهند. دوره‌های تکمیلی برای ارائه مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری بوجود آمد. کتابخانه‌های دانشگاهی مجموعه‌های خود را

توسعه دادند، تعداد کارکنان حرفه‌ای و پیرا حرفه‌ای خود را افزایش دادند، و امکانات کتابخانه‌ای جدید تهیه کردند یا ساختند. اما در این دوره اکثر کتابخانه‌های دانشگاهی برنامه‌ریزی نداشتند. امکانات و خدمات کتابخانه‌ای بطور اتفاقی ساخته شد و در نتیجه مجموعه‌سازی تنزل یافت. اکثر این کتابخانه‌های دانشگاهی موفق شدند مجموعه هسته قوی در رشته‌های اصلی که تدریس می‌شد، بسازند. اما کتاب، نشریات ادواری و مواد غیر چاپی به مقدار کافی برای رفع نیازهای برنامه‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها تهیه نشد. به علاوه، دانشگاه‌ها دوره‌های تکمیلی ارائه دادند، بی آنکه منابع اضافی لازم برای حمایت نیازهای پژوهشی این دوره‌ها را تهیه کنند. فقدان طرح مجموعه‌سازی به همراه خط مشی ضعیف در گردآوری نسخه‌های تکراری نیز به مجموعه‌های ضعیف منجر گردید.

بین سالهای ۱۹۸۴ و ۱۹۸۶، چون قیمت نفت سقوط کرد، بودجه دانشگاه‌های سعودی بسیار تنزل یافت. کتابخانه‌های دانشگاهی مجبور شدند هزینه‌های خود را به میزان زیادی کاهش دهند. هزاران اشتراک مجله و سفارش مستمر لغو شد، سفارش کتابهای جدید یا کاهش یافت یا معوق ماند. بسیاری از کارکنان حرفه‌ای و پیرا حرفه‌ای غیر بومی اخراج شدند.^۴

هدف تحقیق

هدف این تحقیق ارزیابی مجموعه‌های تمام کتابخانه‌های دانشگاهی سعودی با استانداردهای انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای و تحقیقاتی (ACRL) برای کتابخانه‌های دانشکده‌ای است. این تحقیق در صدد بررسی میزان کفایت مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی است. دلیل انتخاب استانداردهای (ACRL) این است که سازمانی مشهور آنها را تهیه کرده است. از این گذشته استاندارد جامع است که کتابخانه‌های دانشکده‌ای و دانشگاهی شمال آمریکا برای ارزیابی مجموعه‌های خود در سطح وسیعی از آن استفاده می‌کنند.

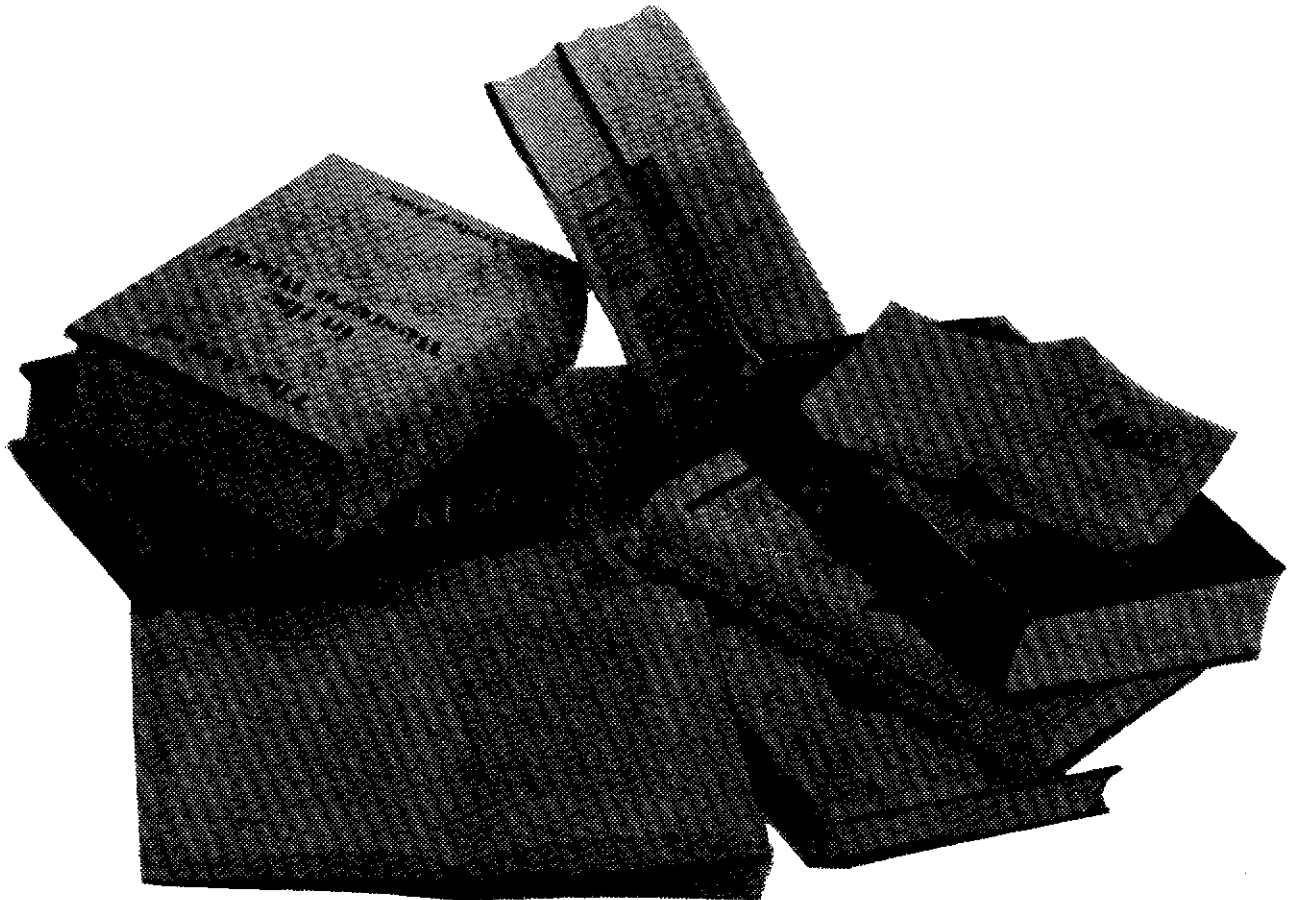
جمع‌آوری اطلاعات

مؤلف در طول تابستان ۱۹۹۰، پرسشنامه‌ها را به رؤسای هر هفت کتابخانه دانشگاهی عربستان سعودی فرستاد و از آنها خواست که

موجودی کتابخانه‌هایشان را به صورت دسته‌های مختلف از جمله کتاب، نشریات ادواری، انتشارات دولتی، نسخ خطی، کتابهای کمیاب، رساله، پایان‌نامه، میکروفیش، میکروفیلم، فیلم، نقشه، بایگانیهای عمودی و نیز دیگر مواد متفرقه گزارش دهند. همچنین از ایشان خواسته شد تعداد انتشارات تک‌نگاشت را هم برحسب عنوان و هم برحسب جلد مشخص کنند. مکالمات تلفنی هم انجام شد تا تعداد نسخه‌های تکراری عنوانهای کتاب مشخص شود. پرسشنامه‌ها در ماه ژوئن فرستاده شد و مهلت پاسخ دادن به آن یک ماه بود. اما از آنجایی که ایام تعطیلات تابستانی بود، مؤلف در دریافت پاسخهای کامل با تأخیر مواجه شد. بنابراین دوبار در ماه سپتامبر و اکتبر ۱۹۹۰ پی‌گیری کرد. در اواسط اکتبر تمام پاسخهای پرسشنامه‌ها رسید. بعضی کتابخانه‌ها پاسخهای کامل و مفصل درباره مجموعه‌هایشان هم نسبت

به عنوان و هم نسبت به تعداد و جلد تهیه کرده بودند، در صورتیکه دیگران فقط یک سلسله اطلاعات ناقص داده بودند. در برخی موارد که پاسخها کامل و یا واضح نبود، از رؤسای کتابخانه‌ها خواسته شد تا آنها را کامل کنند. برخی از رؤسا در تهیه این اطلاعات برای مؤلف همکاری بیشتری از دیگران داشتند.

تجزیه و تحلیل داده‌های رسیده از هر هفت کتابخانه دانشگاهی نشان داد که اطلاعات بیشتر درباره برنامه‌های مجموعه‌سازی این کتابخانه‌های دانشگاهی لازم بود. بنابراین مؤلف، در ماه مه ۱۹۹۱، پرسشنامه دیگری تهیه کرد که سؤالاتش خاص مجموعه‌سازی بود. از رؤسای کتابخانه‌ها خواسته شد درباره میزان شرکت کارکنان دانشکده و کتابخانه در مجموعه‌سازی، درصد موادی که از طریق برنامه‌های تهیه و گردآوری، و نیز اهدا و مبادله بدست می‌آید، اطلاعاتی بدهند. شیوه‌های

توسعه مجموعه (مثل تهیه، اهداء، وقف، وغيره) و راههای پر کردن شکافهای موجود در مجموعه (مثل امانت بين کتابخانه‌ای و جستجوی پيوسته) نیز بررسی شد.

استانداردهای ACRL در خصوص مواد دید و شنودی (به غير از میکروفرمها) یک فرمول عینی و مشخص برای تعداد مواد غير چاپی تهیه نکرده است. دلیل آن این است که دامنه، وسعت و شکل منابع و خدمات غير چاپی در کتابخانه‌های دانشکده‌ای تا حد زیادی بر طبق نیازها و ویژگیهای سازمانی متغیر است. اظهارات انجمن ACRL در این خصوص به قرار زیر است:

موجودی دید و شنودی را می‌توان به عنوان معادله‌های واحد کتابشناختی به حساب آورد و این تعداد در اندازه‌گیری مجموعه یک کتابخانه با فرمول A باید به تعداد جلدهای چاپی و جلدهای معادل اضافه شود. این مواد شامل نوارهای ویدئویی، فیلم، ویدئو دیسک (یک حلقه = یک واحد کتابشناختی)، نوارهای صوتی، فیلم استریپ، سری نوارهای اسلاید، مواد تصویری از جمله نقشه، وبسته‌های نرم‌افزاری کامپیوتر (یک عدد = یک واحد کتابشناختی) و اسلاید (۵۰ اسلاید = یک واحد کتابشناختی). اگر برخی یا همه این مواد در یک مرکز رسانه‌ای جداگانه اداری یا مرکز دید و شنودی قرار گیرند، مشمول این معادل گذاری واقع می‌شود.

استانداردها درباره مجموعه‌های میکروفرم بیان‌کننده این است که موجودی میکروفرم باید یا با شمارش واقعی یا با یک فرمول میانگین به معادل جلد تبدیل شود که هر حلقه میکروفرم یا ده قطعه از میکروفرمهای دیگر، معادل یک جلد در نظر گرفته شود.

کتابخانه‌های دانشگاهی در عربستان سعودی از جهات زیادی زمینه مشترکی دارند.

در طی سالهای ۱۹۷۵-۱۹۸۳، دولت عربستان سعودی برنامه توسعه ملی را شروع کرد.

۶. به ازای هر رشته کارشناسی ارشد، در صورتیکه یک مقطع بالاتر در رشته تدریس شود ۳۰۰۰ جلد
 ۷. به ازای هر رشته اختصاصی ۶ ساله ۶۰۰۰ جلد
 ۸. به ازای هر رشته دکتری ۲۵۰۰۰ جلد
- جلد به هر واحد فیزیکی از یک اثر اطلاق می‌شود که چاپ یا تایپ یا دستی نویسی شده، در یک صحافی یا کلاسور، زربوب یا شمیزار قرار گرفته، و فهرست ورده‌بندی یا به هر ترتیبی آماده استفاده شده باشد.

استانداردهای ACRL در مجموعه‌سازی

با توجه به هدف مقاله، ما در اینجا فقط استاندارد ۲ را که راجع به مجموعه است، بررسی می‌کنیم. در این زمینه استانداردهای ACRL ۱۹۸۶ مبین این است که مجموعه‌های کتابخانه ممکن است هر نوع اطلاعات مژون و مضبوطی را دربرگیرد، از جمله مواد چاپی در شکلهای مختلف، مواد دید و شنودی، نوارهای صوتی، موادی که با کامپیوتر استفاده می‌شود، طراحی و مواد سه بعدی. طبق استانداردهای ACRL، فرمولی که در زیر داده شده (فرمول A)، مشخص‌کننده مقدار مواد چاپی است که کتابخانه باید تهیه کند. در این فرمول چندین عامل که در تعداد و جلد مواد مورد نیاز مؤثر است در نظر گرفته شده است. (۳)

فرمول A

۱. مجموعه پایه ۸۵۰۰۰ جلد
۲. به ازای هر عضو دانشکده ۱۰۰ جلد
۳. به ازای هر دانشجو ۱۵ جلد
۴. به ازای هر رشته اصلی و فرعی دوره لیسانس ۳۵۰ جلد
۵. به ازای هر رشته کارشناسی ارشد، در صورتیکه هیچ مقطع بالاتری در رشته تدریس نشود ۶۰۰۰ جلد

جدول ۱. تعداد دانشجویان، اعضای دانشکده، دوره‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در دانشگاه‌های سعودی

دوره‌های دکتری	دوره‌های کارشناسی ارشد	رشته‌های اصلی کارشناسی	تعداد دانشجویان	تعداد اعضای دانشکده	دانشگاه
۸	۱۴	۲۴	۴۶۷۰	۷۵۴	دانشگاه نفت و معادن ملک فهد (KFUPM)
۵	۹۳	۱۲۳	۳۱۵۱۴	۲۷۱۶	دانشگاه ملک سعود (KSU)
۹	۳۶	۸۷	۲۳۳۱۳	۱۰۲۵	دانشگاه ملک عبدالعزیز (KAU)
۲۲	۲۷	۱۷	۱۳۰۰۱	۱۱۹۰	دانشگاه امام محمدبن سعود (IMSU)
۹	۹	۵	۲۳۳۹	۳۷۰	دانشگاه اسلامی (IU)
۱۲	۱۲	۷۱	۱۳۴۹۱	۲۱۰	دانشگاه ام‌القری (UQU)
۹	۱۰	۲۶	۴۶۸۸	۷۶۰	دانشگاه ملک فیصل (KFU)

مؤلف بعد از بررسی استانداردهای ACRL درباره مجموعه سازی، موجودی کتابخانه های دانشگاهی سعودی را با استانداردها ارزشیابی می کند. در این خصوص، سه نوع از موادی که مجموعه را می سازد، بررسی می شود. این مواد شامل چاپی، میکروفرم، مواد دید و شنودی می شود.

تجزیه و تحلیل داده ها

همانطور که گفته شد، در طول دوره اوج طرح توسعه پادشاهی (۱۹۷۵-۱۹۸۳)، دانشگاه های سعودی برنامه های آموزشی و

۱۲ رشته دوره دکتری ارائه می کند. همین مسأله در مورد دانشگاه های دیگر نیز صادق است. آنها همه چندین رشته دوره کارشناسی ارشد و دکتری ارائه داده اند. اما برنامه مجموعه سازی کتابخانه که بعداً باید به بحث گذاشته شود، مطابق نیاز دوره های کارشناسی دانشگاه توسعه نیافته است.

جدول ۲ نشان دهنده تأکیدی است که استانداردهای ACRL در تهیه تعداد جلد مشخصی برای دوره های کارشناسی ارشد و دکتری دارند. در دانشگاه امام محمد بن سعود ۸۱۰۰۰ جلد دیگر برای تقویت ۲۷ دوره

تحقیقاتی خود را گسترش دادند. در پاسخ به نیازهای توسعه اجتماعی و اقتصادی کشور، دوره های جدید تحصیلی برقرار شد (جدول I) ۲. در حال حاضر دانشگاه ملک عبدالعزیز (KAU) در کل ۸۷ رشته اصلی دوره کارشناسی، ۳۶ رشته دوره کارشناسی ارشد و نه رشته دوره دکتری ارائه کرده است. دانشگاه ملک سعود (KSU) ۱۲۳ رشته اصلی دوره کارشناسی ۹۳ رشته دوره کارشناسی ارشد و پنج رشته دوره دکتری ارائه می کند. دانشگاه ام القری (UQU) ۷۱ رشته اصلی دوره کارشناسی، ۱۲ رشته دوره کارشناسی ارشد و

جدول ۲. مجموعه هایی با توجه به فرمول A لازم است

نام مؤسسه	مجموعه پایه	به ازای هر عضو دانشکده	به ازای هر دانشجو	به ازای هر رشته اصلی و فرعی کارشناسی	به ازای هر رشته کارشناسی ارشد در صورتیکه یک دوره بالاتر ارائه شود	به ازای هر رشته دکتری
دانشگاه نفت و معادن ملک فهد (KFUPM)	۸۵۰۰۰	۷۵۴۰۰	۷۱۴۰۰	۸۴۰۰	۴۲۰۰۰	۲۰۰۰۰۰
دانشگاه ملک سعود (KSU)	۸۵۰۰۰	۲۷۱۶۰۰	۴۷۲۷۱۰	۴۳۰۵۰	۲۹۷۰۰۰	۱۲۵۰۰۰
دانشگاه ملک عبدالعزیز (KAU)	۸۵۰۰۰	۱۰۲۵۰۰	۳۱۹۶۹۵	۳۰۴۵۰	۱۰۸۰۰۰	۲۲۵۰۰۰
دانشگاه امام محمد بن سعود (AIMSU)	۸۵۰۰۰	۱۱۵۵۰۰	۱۹۵۰۱۵	۵۹۵۰	۸۱۰۰۰	۵۵۰۰۰۰
دانشگاه اسلامی (IU۱۴۰)	۸۵۰۰۰	۳۷۰۰۰	۳۵۰۸۵	۱۷۵۰	۲۷۰۰۰	۲۲۵۰۰۰
دانشگاه ام القری (UQU)	۸۵۰۰۰	۲۱۰۰۰	۲۰۲۳۶۵	۲۴۸۵۰	۷۵۰۰۰	۳۰۰۰۰۰
دانشگاه ملک فیصل (KFU)	۸۵۰۰۰	۷۶۰۰۰	۷۰۳۲۰	۹۱۰۰	۳۰۰۰۰	۲۲۵۰۰۰

جدول ۳. مقایسه مجموعه های کنونی با فرمول A

نام مؤسسه	کل مجموعه لازم براساس فرمول	موجودی کنونی مواد چاپی	میکروفرم و مواد دید و شنودی معادل جلد	آیا کمتر از اختلاف استاندارد دارد؟	اختلاف
دانشگاه نفت و معادن ملک فهد (KFUPM)	۴۸۲۲۰۰	۲۷۳۷۷۱	۳۲۱۶۰	بله	-۱۲۰۰۴۰
دانشگاه ملک سعود (KSU)	۱۲۷۶۳۶۰	۱۳۷۳۰۷۹	۱۴۰۲۶۲۹	خیر	+۱۲۶۹۲۶۹
دانشگاه ملک عبدالعزیز (KAU)	۸۷۰۶۴۵	۵۲۸۸۹۲	بله		-۳۴۱۷۵۳
دانشگاه امام محمد بن سعود (IMSU)	۱۰۳۲۴۶۲	۱۴۹۰۶۴	۱۴۹۴۴۹	بله	-۸۸۳۰۱۶
دانشگاه اسلامی (IU)	۴۱۰۸۳۵	۳۳۰۵۶۱	۳۳۸۰۱۵	بله	-۷۲۲۷۴
دانشگاه ام القری (UQU)	۷۰۸۲۱۵	۴۱۲۹۳۱	۴۶۱۸۸	بله	-۲۹۵۲۸۴
دانشگاه ملک فیصل (KFU)	۴۹۵۴۲۰	۱۴۶۵۴۹	۱۵۲۶۹۰	بله	-۳۴۲۷۳۰

کارشناسی ارشد بعلاوه ۵۵۰۰۰۰ جلد برای تقویت ۲۲ دوره دکتری باید به مجموعه کتابخانه اضافه شود. برای دانشگاه ملک عبدالعزیز ۱۰۸۰۰۰ جلد دیگر برای تقویت ۲۲ دوره کارشناسی ارشد و ۲۲۵۰۰۰ جلد برای تقویت نه دوره دکتری باید اضافه شود. همین وضعیت را می‌توان در خصوص دانشگاههای دیگر بیان کرد. متأسفانه به نظر می‌رسد اکثر دانشگاههای سعودی تعداد جلدهای فوق‌العاده مطابق با استانداردهای ACRL را برای دوره‌های تحصیلات تکمیلی تهیه نکرده‌اند. بررسی جدول ۳ نشان می‌دهد که بجز در یک مورد تمام دیگر کتابخانه‌های دانشگاهی در مجموعه‌سازی از استانداردهای ACRL پایین‌ترند. تنها مورد استثنا دانشگاه ملک سعود است که ۱۲۶۲۶۹ جلد از استانداردها پیشی گرفته است. از طرف دیگر دانشگاه نفت و معادن ملک فهد ۱۲۰۰۴۵ جلد از استاندارد لازم کمتر دارد، در حالیکه دانشگاه ملک عبدالعزیز ۳۴۱۷۵۳ جلد دیگر نیاز دارد. در بین تمام کتابخانه‌های دانشگاهی، دانشگاه امام محمد بن سعود، بیشترین کمبود مجموعه را دارد. این دانشگاه برای برابری با استانداردهای ACRL، ۸۸۳۰۱۶ جلد دیگر نیاز دارد. دانشگاه اسلامی ۷۲۲۷۴ جلد دیگر نیاز دارد، دانشگاه ام‌القری ۲۹۸۲۸۴ جلد دیگر، و دانشگاه ملک فهد ۳۴۲۷۳۰ جلد دیگر برای مطابقت با استانداردهای ACRL نیاز دارد. علاوه بر اینکه از هفت دانشگاه، شش دانشگاه پایین‌تر از استانداردهای ACRL هستند، داده‌های بدست آمده از کتابخانه‌های دانشگاهی مختلف وجود تعداد زیادی نسخه تکراری را نشان می‌دهد. میانگین نسخه‌های تکراری در دانشگاه ملک سعود و ملک عبدالعزیز سه جلد برای هر عنوان است. در دانشگاه اسلامی و امام محمد بن سعود و ام‌القری نسخه‌های تکراری بیش از پنج جلد برای هر عنوان است. نقطه ضعف دیگر در برنامه‌های مجموعه‌سازی کتابخانه‌های دانشگاهی سعودی این است که بیشتر آنها سعی نکرده‌اند به مجموعه‌سازی مواد غیرچاپی همان اهمیتی را

بدهند که به مواد چاپی می‌دهند. این مساله به روشنی در جدول ۳ نشان داده شده است که در آنها مواد غیرچاپی موجود را به مواد چاپی افزوده‌ایم تا کل موجودی کتابخانه دانشگاهی را بدست آوریم. فقط در دانشگاه نفت و معادن ملک فهد مقدار مواد غیرچاپی زیاد بوده و به ۸۸۳۸۹ جلد می‌رسد.

دلیل عمده دیگر این مجموعه‌های ضعیف کتابخانه‌های دانشگاهی، عدم کفایت بودجه‌هایی است که برای این کتابخانه‌ها اختصاص یافته است. در نتیجه این مشکل، در سالهای ۱۹۸۴-۱۹۸۹ تمام کتابخانه‌های دانشگاهی مجبور شدند اشتراک نشریات ادواری خود را شدیداً کاهش دهند. به عنوان مثال دانشگاه نفت و معادن ملک فهد تعداد ۳۶۰۰ عنوان نشریه را مشترک بوده است، اما به دلیل مشکلات مالی بعد از سال ۱۹۸۳ این تعداد بتدریج کاهش یافته تا اینکه در حال حاضر به ۱۸۰۰ عنوان رسیده است. در دانشگاه ملک سعود وضعیت حتی از این هم بدتر است. اشتراک نشریات ادواری از ۹۰۰۰ عنوان به ۲۰۰۰ عنوان کنونی کاهش یافته است. بعلاوه در سال ۱۹۸۵ اشتراک مجلات امریکایی معوق ماند. بعداً در ۱۹۸۶ کتابخانه‌های دانشگاهی اشتراکها را به چند صد نشریه رساندند. اما در سال ۱۹۸۷ به علت مشکلات مدیریتی و مالی تمام اشتراکهای نشریات ادواری متوقف گردید. در سال ۱۹۸۸ کتابخانه دانشگاه ملک سعود ۵۰۰ عنوان نشریه ادواری را مجدداً مشترک شد، و این تعداد سال به سال افزایش یافت تا اکنون به ۲۰۰۰ عنوان رسیده است. دیگر کتابخانه‌های دانشگاهی با

کاهش بودجه شدیدی روبرو شده و مجبور به قطع اشتراک نشریات ادواری گردیده‌اند.

همچنین در طول این دوره کتابخانه‌های دانشگاهی سالانه حدود چند هزار جلدی کتاب تهیه کرده‌اند. دانشگاه نفت و معادن ملک فهد در طول سالهای ۱۹۸۴-۱۹۸۹ به طور متوسط سالانه ۲۵۰۰ جلد کتاب تهیه کرده، و همین میزان بعد از آن هم ادامه یافته است. این میزان در مقایسه با سالهای قبل (۱۹۷۵-۱۹۸۳) ۷۵٪ کاهش در برنامه‌های تهیه و گردآوری نشان می‌دهد. برنامه‌های تهیه و گردآوری دانشگاه اسلامی و ام‌القری از حدود سالانه ۱۰۰۰۰ عنوان در طول سالهای ۱۹۷۵-۱۹۸۳ به ۲۰۰۰ عنوان در سال در طول ۱۹۸۴-۱۹۸۹ کاهش یافت. در دانشگاه امام محمد بن سعود برنامه تهیه و گردآوری از ۱۵۰۰۰ جلد به ۵۰۰۰ جلد کاهش یافت. در دانشگاه ملک فهد و ملک عبدالعزیز برنامه‌های تهیه و گردآوری سالانه از بیش از ۲۰۰۰۰ عنوان در طول سالهای ۱۹۷۵-۱۹۸۵ به حدود سالانه ۱۲۰۰۰ جلد در طول سالهای ۱۹۸۴-۱۹۸۹ و بعد از آن کاهش یافت.^۵

مشکل دیگر مربوط به بودجه دانشگاه است، چون کتابخانه‌های دانشگاهی در عربستان سعودی بودجه مستقل ندارند. معمولاً وزارت دارایی سالانه وجوه خاصی را به کتابخانه و دیگر مخارج متفرقه برای معاونتهای دانشکده‌ها و وسایل کمک آموزشی زیر «گروه» وسایل و تجهیزات دفتری اختصاص می‌دهد.

در صورتیکه میزان وجوه اختصاص یافته به این بخش از بودجه کل دانشگاه اجازه دهد، کتابخانه باید مخارجش را از این مبلغ، هر قدر هم کم باشد، تأمین کند.

داده‌های بدست آمده در خصوص برنامه‌های مجموعه‌سازی محدودیتها و کمبودهای شدیدی را آشکار کرده است. شرکت اعضای دانشکده در ساختن مجموعه کتابخانه در اکثر دانشگاههای سعودی بسیار پایین است. در دانشگاه ملک سعود و اسلامی میزان شرکت در این کار ۵۰ درصد است اما

شرکت اعضای دانشکده در مجموعه سازی در دانشگاه ام القری (۱۰ درصد) و امام محمد بن سعود (۱۵ درصد) کمتر از بقیه است. بقیه فعالیت‌های مجموعه سازی در این دو دانشگاه توسط کارکنان کتابخانه انجام می‌گیرد. از طرف دیگر، دانشگاه نفت و معادن ملک فهد بیشترین شرکت در مجموعه سازی (۹۵ درصد) را نشان می‌دهد. در دانشگاه ملک عبدالعزیز این سهم ۷۰ درصد و در دانشگاه ملک فیصل ۷۵ درصد است.

داده‌های بدست آمده از منابع مختلفی که در ساختن مجموعه کتابخانه به کار می‌روند، نشان داده که چهار مؤسسه دانشگاه نفت و معادن ملک فهد، ام القری، امام محمد بن سعود و ملک سعود، مواد خود را از طریق کارگزار و ناشر تهیه می‌کنند. در مقابل ۴۰ درصد کل مواد دانشگاه ملک عبدالعزیز و ۴۴ درصد مواد دانشگاه اسلامی از طریق اهدا و مبادله بدست آمده است. اما اکثر مواد بدست آمده از این طریق در زمینه علوم اجتماعی و انسانی هستند. وضعیت دانشگاه ملک فیصل بسیار بحرانی تر است. این دانشگاه برنامه تهیه بسیار ضعیفی دارد. فقط ۲ درصد مواد کتابخانه که توسط اعضای دانشکده انتخاب می‌شود، از طریق کارگزاران کتاب تهیه می‌گردد و تنها ۰/۱ درصد از راه اهدا و مبادله بدست می‌آید. گفته می‌شود که شرکت غیرفعال اعضای دانشکده در فرایند مجموعه سازی تا حد زیادی به فقدان بودجه مربوط است. برخی کتابخانه‌های دانشگاهی برای تقویت تحقیقات دانشگاهی، مواد را از منابع خارجی تهیه نمی‌کنند. دو مؤسسه دانشگاه اسلامی و ام القری، برای استفاده کنندگان امانت بین کتابخانه‌ای یا خدمات جستجوی پیوسته برقرار نمی‌کنند. پنج مؤسسه (دانشگاه‌های ملک عبدالعزیز، اسلامی، ام القری، ملک فیصل و امام محمد بن سعود) برای تقویت تحقیقات دانشگاه، خدمات اطلاع رسانی و تحویل مدارک از مراکز اطلاع رسانی تهیه نمی‌کنند. از این گذشته، همه مؤسساتی که خدمات جستجوی پیوسته تهیه می‌کنند به استثنای دانشگاه نفت و معادن ملک

فهد، به شهر علوم و تکنولوژی ملک عبدالعزیز (KACST) مرتبطند. تقاضاهای خدمات جستجوی پیوسته در این دانشگاهها بوسیله پایانه‌های کامپیوتری به بخش خدمات اطلاع رسانی KACST فرستاده می‌شود. کتابخانه دانشگاه نفت و معادن ملک فهد تنها کتابخانه‌ای است که خود امکانات جستجوی پیوسته دارد. بعلاوه، کتابخانه دانشگاه در ژوئیه ۱۹۹۱، تعدادی پایگاه اطلاعاتی CD-ROM عرضه کرد که استفاده از آنها برای اعضای دانشکده و دانشجویان رایگان بود. اطلاعات مربوط به خط مشی مجموعه سازی نیز نشان داده که از هفت کتابخانه دانشگاهی، پنج کتابخانه خط مشی مجموعه سازی مدقونی ندارند. فقط دانشگاه نفت و معادن ملک فهد و امام محمد بن سعود دارای خط مشی مجموعه سازی هستند. فقدان این رهنمودها برای مجموعه سازی نهایتاً به مجموعه‌ای ضعیف و ناموزون، هم از لحاظ کیفیت و هم کمیت، منجر می‌شود.

خلاصه و نتیجه

این تحقیق مجموعه یکایک کتابخانه‌های دانشگاهی پادشاهی سعودی را با استانداردهای ACRL (فرمول A) در خصوص مجموعه سازی بررسی می‌کند. تحقیق به روشنی نشان داد که مجموعه شش کتابخانه دانشگاهی (به استثنای دانشگاه ملک سعود) به مراتب پایین تر از استانداردهای ACRL هستند. دلایل این کمبود مجموعه‌ها عبارتند از: فقدان طرحهای مجموعه سازی، مشکلات مدیریتی و عدم کفایت حمایت مالی. از این گذشته، عدم شرکت اعضای دانشکده در مجموعه سازی و فقدان امانت بین کتابخانه‌ای و جستجوی پیوسته در برخی کتابخانه‌ها نیز در مجموعه ضعیف دخیل هستند.

در نتیجه، توصیه می‌شود نتایج این تحقیق به دقت بررسی شود و برای بهبود مجموعه کتابخانه تدابیری اتخاذ گردد. کتابخانه‌های دانشگاهی سعودی به برنامه‌های مجموعه سازی جدی و حمایت مالی کافی و پیوسته نیاز دارد. قبل از

ایجاد دوره‌های تحصیلات تکمیلی جدید، امکانات کتابخانه باید بررسی شود. دسترسی به منابع اطلاعات خارجی از طریق امانت بین کتابخانه‌ای و امکانات جستجوی پیوسته باید در دسترس قرار گیرد. اعضای دانشکده برای شرکت در مجموعه سازی باید تشویق شوند. بالاخره، باید بودجه مستقیمی برای کتابخانه اختصاص داده شود تا نیازهای برنامه‌های آموزشی و پژوهشی را برآورده سازد.

توضیحات:

۱. دکتر محمد صالح آشور استاد باار علم کتابداری و اطلاع رسانی و رئیس کتابخانه دانشگاه نفت و معادن ملک فهد عربستان سعودی است. این دانشگاه در سال ۱۹۶۳ با نام «دانشکده نفت و معادن» آغاز بکار کرد و در سال ۱۹۷۵ به عنوان یک واحد دانشگاهی شناخته شد و در سال ۱۹۸۶ به دانشگاه نفت و معادن ملک فهد تغییر نام داد.

1. Association of College Libraries
2. Anglo American Cataloging Rules 2.
۳. شبکه فهرست نویسی تعاونی و بازیابی اطلاعات که اصل آن در شهر لاون بلژیک قرار دارد و در حال حاضر دارای چهار عضو است.
4. Core Collection
۵. ارتباط تلفنی با مدیران بخش تهیه و گردآوری و نشریات ادواری کتابخانه‌های دانشگاهی سعودی در «سالهای افزایش برنامه گردآوری»، ژوئیه ۱۹۹۱.
6. King Abdulaziz City for Science and Technology

مأخذ:

1. Kingdom of Saudi Arabia, Ministry of Education, Educational Development Department, *Development of Education in the Kingdom of Saudi Arabia 1406-1408 A.H./ 1986-1988 A.D.* Prepared by the Data Center in Collaboration with the National Committee for Education, Culture and Science and presented to the International Conferences on Education, 41st Session Geneva, January 1980 S.D Jumada II, 1409 A.H. Riyadh: 1408 A.H./ 1988 A.D.
2. Ashoor, Mohammad Saleh J. (1991). *University Libraries in Saudi Arabia: Its Present and Future* (in Arabic). Riyadh. Mars Publishing House.
3. ACRL Standards (1986). Chicago. Association of College & Research Libraries.